

development of samples of business – official texts as the components of the new language experience of educated strata of Ukrainian citizenship. The new state of the Ukrainian language influenced the enrichment of vocabulary, the expansion of the sphere of use and the internal normalization of its development, but this process was stopped for several reasons: a short time, a permanent narrowing of the territory, continuous military action. The documentation of the USSR legion is an important source for studying the history of business – official style development, as it is now necessary to create a separate generalizing work on the history of this style in which the socio-historical conditions of the development of this style on different Ukrainian lands would be analyzed; it should also describe text sources that represent this style in different periods of its development.

In the current theoretical works on the history of business – official style many important sources are not mentioned, and the functioning of the Western Ukrainian language practice in the early twentieth century, in particular the language of business – official papers during military operations, are not sufficiently taken into account. Involvement of the sources mentioned in the article to the scientific study will allow filling the gap in the study of the formation of business – official style.

Key words: *business – official style, history of business – official speech, Ukrainian Sitch Striletstvo, business – official documentation of the USSR.*

Стаття надійшла 20 лютого 2018 р.

УДК 342.51:351:35.086

А. Р. Лещух

КОНСТИТУЦІЙНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТА ДЕРЖАВНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

Охарактеризовано правові відносини між державою, особою та суспільством, що встановлено державою у правовій формі – системі прав, свобод й обов'язків учасників таких відносин. Відображено особливості, рівень розвитку демократичних інститутів і стан законності в державі.

З'ясовано, що поширеним в українській юридичній науці є визначення правового статусу як юридичного закріплення суб'єкта в суспільстві, а до складу елементів статусу відносять ще один – відповідальність. Розглянуто можливість віднесення конституційно-процесуальної відповідальності до обов'язкових складових правового статусу суб'єкта державно-владних відносин.

Ключові слова: *правовий процесуальний статус суб'єкта, правова форма, елементи правового статусу, конституційно-процесуальна відповідальність.*

Постановка проблеми. Проблеми відповідальності держави, її органів і посадових осіб у різних гілках влади України є предметом гострої полеміки науковців та практиків. Питання правового статусу учасника державно-владних відносин, передусім у частині віднесення до його обов'язкових елементів конституційно-процесуальної відповідальності залишається однією з найменш досліджених у конституційному праві. Незначна кількість наукових розробок стосується, насамперед, удосконалення узвичаєного складу інституційно-конструктивної основи формального змісту «матеріального» правового статусу учасника конституційно-правових відносин, закріпленого державою у правовій формі – системі їхніх прав, свобод й обов'язків.

У чинному українському законодавстві відсутнє поняття інституту конституційної процесуальної відповідальності суб'єктів державно-політичних відносин як обов'язкового елемента їхнього процесуального правового статусу, що «дозволяє» державі не застосовувати низку засобів вольового впливу щодо «статусного» порушника для забезпечення принципів законності, справедливості, невідворотності покарання за порушення конституційних приписів.

Стан дослідження. Аналіз української наукової юридичної літератури з проблематики правового статусу учасників конституційно-правових відносин засвідчує те, що науковці та практики зосереджуються на проблемах визначення та застосування відповідальності та на дослідженні актуальних для держави й суспільства питань конституційно-правового статусу публічно-владного суб'єкта.

Варто зауважити, що праця, присвячених комплексному дослідженню конституційної процесуальної відповідальності як загальнотеоретичної категорії та елемента правового процесуального статусу владного суб'єкта, вкрай мало. Цю тему порушено лише в окремих дослідженнях, що стосуються загалом теорії процесуального права або окремих аспектів, категорій процесуального права, дотичних до галузевої процесуальної відповідальності.

Окремі проблеми правового статусу учасника правових відносин, відповідальності як процесуальних категорій висвітлено в наукових працях українських і зарубіжних авторів, таких, як: С. Авак'ян, В. Авер'янов, С. Балан, К. Басін, Н. Батанова, І. Безклубий, А. Бессонова, С. Бобровник, Г. Ветрова, І. Гриценко П. Елькінд, Л. Жакаєва, О. Зайчук, З. Ковкльунь, А. Колодій, В. Коркунов, Л. Кривенко, Д. Ліпінський, Є. Лук'янова, Н. Луман, В. Лучин, А. Малько, В. Мелашенко, О. Мельник, Л. Наливайко, П. Недбайло, А. Олійник, Н. Онищенко, Р. Павленко, А. Павлушина, І. Петрухін, В. Погорілко, С. Полунін, А. Столяров, В. Теліпко, В. Федоренко, Ю. Хабермас, Н. Чечина, А. Юдін, В. Ярков й ін.

Метою статті є спроба науково-теоретичного обґрунтування можливості визнання, законодавчого закріплення та впровадження інституту конституційної процесуальної відповідальності як правової категорії та обов'язкової складової поряд з іншими, правового процесуального статусу суб'єкта публічно-владних відносин в Україні. Хоча конституційна процесуальна відповідальність існує як правове явище, цю проблему комплексно галузево ще не вирішено. У юридичній літературі також є чимало різних поглядів і підходів щодо визначення поняття, змісту та сутності категорії «правовий статус», його структури, природи тощо. На наш погляд, це зумовлює необхідність аналізу ідей, думок, позицій науковців, предметом дослідження яких були певні проблеми на категоріальному або структурному рівнях.

Виклад основних положень. Правовий інститут відповідальності, загалом, проникаючи в урегульовані юридичними нормами відносини та маючи реальну змогу впливати на поведінку їхніх учасників незалежно від статусу, вважається одним із найсуттєвіших у системі норм чинного законодавства різних країн світу. З огляду на це, конституційну процесуальну відповідальність можна вважати одним із найважливіших інститутів конституційного права щодо забезпечення процесуальної законності в українському державотворчому процесі.

Пострадянська науково-правова спадщина з її ідеями щодо реальної можливості підміни конституційної, юридичної відповідальності партійно-політичною вичерпала свій зміст із моменту здобуття Україною незалежності та прагнення стати правовою, демократичною державою.

Аналіз науково-правової літератури та конституційного законодавства України дає змогу зазначити, що серед дослідників і практиків немає уніфікованого підходу щодо поняття й сутності правового статусу учасника конституційно-правових відносин, конституційно-правової (конституційної) та конституційної процесуальної відповідальності як обов'язкових елементів такого статусу, та відповідно, відсутні чіткі межі між такою відповідальністю і політичною та галузевою юридичною відповідальністю.

Невизначеність державної влади в питанні встановлення чітких правових визначень статусу та механізмів відповідальності публічно-владних суб'єктів залишає суттєві недоліки у чинному законодавстві, що негативно відображається на ефективності, якості результатів конкретного виду конституційного процесу в нашій державі та не сприяє поліпшенню іміджу влади й держави і в українському суспільстві, і серед демократичних, правових держав.

Суб'єкт здійснення державної влади, виступаючи від імені держави та вступаючи у правовідносини з іншими учасниками, набуває відповідного статусу учасника цих правовідносин.

Є декілька науково-теоретичних узагальнених підходів щодо визначення сутності категорії «правовий статус» та його структури. Зокрема науковець Н. Нижник стверджує, що правовий (юридичний) статус – це категорія не тільки багатоаспектна, але й багатоелементна [1, с. 91], а з погляду Н. Богданової, статус у конституційному праві – це теоретична конструкція, яка з'єднує нормативні характеристики, теоретичні уявлення про реальну практику реалізації правових настанов [2, с. 4–5].

Науковець А. Малько характеризує правовий статус як комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи та суспільства, громадянина й держави, індивіда та колективу, а також інші соціальні зв'язки [3].

Дещо обмеженим, на наш погляд, визначенням є розуміння правового статусу суб'єкта суспільних відносин наведене науковцем Н. Оніщенко – це система законодавчо встановлених і гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів й обов'язків [4, с. 366].

В. Карельський визначає правовий статус як багатоаспектну категорію, що, по-перше, є загальною, універсальною, охоплює статуси різних суб'єктів правовідносин: держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне положення їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, правовий статус не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правам, без юридичної відповідальності в необхідних випадках, без правових гарантій; по-четверте, категорія правовий статус визначає права й обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів, для відкриття нових шляхів для їх вдосконалення [5, с. 549].

А. Колодій, А. Олійник, Г. Борисов підтримали зазначену позицію, доповнивши визначення правового статусу такими характеристиками: цілісністю, чіткою структурованістю, визначеним порядком взаємодії його компонентів [6, с. 129].

Водночас учені визначають такі елементи правового статусу: статусні правові норми та правові відносини; суб'єктивні права, свободи й юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи та юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридична відповідальність [6, с. 149].

Дещо спрощений підхід щодо класифікації елементів структури правового статусу застосовує М. Матузов: правосуб'єктність суб'єкта

суспільних відносин; принципи конституційно-правового статусу; права й свободи суб'єкта і гарантії їх реалізації; обов'язки та гарантії їх виконання, правовідносини загального (статусного) типу [7, с. 231].

М. Вітрук і М. Матузов обґрунтовували заперечення можливості включення до правового статусу юридичних норм [8, с. 25] і правовідносин [7, с. 121].

Деякі автори як елементи правового статусу включають також правове зобов'язання, законність, правопорядок, правосвідомість, гуманізм, справедливість, що на наш погляд, не є цілком виправданим, оскільки законність, правопорядок, демократизм є умовами або передумовами правового статусу, що забезпечують його нормальне функціонування та реалізацію.

Правовий статус як юридична категорія не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що встановлює ступінь взаємодії держави, суспільства й особи, а й забезпечує нормальну життєдіяльність соціального середовища.

За критерієм субординації галузей права у правовому регулюванні здебільшого науковці визначають види правового статусу суб'єкта як матеріальний та процесуальний.

Конституція України значною мірою наповнює «матеріальним» вмістом конституційно-правовий (конституційний) статус владного суб'єкта, передбачає його відповідальність, наділяючи її характерними особливостями, закріплюючи форми, механізми суб'єктів і санкції. Основний Закон України зокрема, передбачає, що: підставами для застосування цього виду відповідальності можуть бути порушення норм не лише конституційного права, а також інших галузей права або ж ця відповідальність може наступити навіть при відсутності порушення норм права (політично несумісні дії); виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (ст. 92 Конституції України).

Тобто чи можуть окремим законом України визначатися, в межах зазначеної конституційної норми, наприклад, засади правової відповідальності за процесуальні делікти у сфері конституційного процесу? Гадаємо, що для суб'єктів здійснення державної влади в Україні створення відповідної формальної підстави шляхом прийняття відповідного правового акта – це необхідність!

Конституційний процес в Україні як правовий феномен і невід'ємний, та одночасно, самостійний, структурний елемент конституційного права, певною мірою, залишається сьогодні без належного захисту, адже суб'єкт державної влади, «процесуально» беручи

безпосередню участь у конституційно-правових відносинах, «недоотримав» один із найважливіших елементів свого правового статусу – процесуальну відповідальність. Через відсутність формальної підстави (правового акта), за допущені публічно-владним суб'єктом процесуальні порушення конституційних приписів (одноразового чи багаторазового характеру) він не переноситиме будь-яких суттєвих негативних наслідків, що можуть вплинути на його конституційно-правовий (процесуальний) статус, політичний, моральний або фінансово-матеріальний стан.

Процесуальній відповідальності за такої умови потрібно надати головну роль як важливому способу забезпечення конституційно-процесуальної законності, що характеризуватиме Україну як правову державу.

Досліджуючи ознаки конституційного процесу як різновиду юридичного процесу науковець Л. Жакаєва визнає, що конституційне право є єдиним за своїм матеріально-процесуальним змістом, у ньому може йтися про процесуальні (або переважно процесуальні) за характером правові інститути (процес розробки і прийняття конституції, внесення до неї змін і доповнень; виборчий (виборний) процес; законодавчий процес; конституційне провадження), а внутрішньогалузеве розмежування правових інститутів за ознакою «процесуальності» є доволі умовним [9, с. 13].

Водночас згаданий науковець не вбачає об'єктивних підстав для виокремлення конституційно-процесуальних норм як самостійної галузі або підгалузі конституційного права, не визнає можливості існування процесуальної відповідальності, пропонуючи задовольнятися удосконаленням діючого механізму реалізації конституційно-правових норм за допомогою уточнення і деталізації конституційно-правових процедур (процесуальних дій) суб'єктів конституційно-правових відносин [9, с. 85–86].

Не вбачається можливою екстраполяція цього наукового підходу (про відсутність підстав для виокремлення, самостійності конституційно-процесуальних норм в окрему галузь права, існування процесуальної відповідальності) стосовно українських реалій та, відповідно, проблематики конституційної процесуальної відповідальності, яку об'єктивно треба вважати необхідним елементом правового процесуального статусу учасника конституційно-правових відносин.

Це пояснюється тим, що норми, спрямовані на встановлення конституційно значущих процедур, (вирішення конституційно-правового спору, імпічменту глави держави, відставки уряду, розпуску парламенту, відкликання народного депутата тощо) хоча й походять від

матеріальних норм конституційного права однак, по-суті є процесуальними нормами, що регулюють відповідний процесуальний блок конституційно-правових відносин, формують основу цілком самостійної галузі права – конституційне процесуальне право України.

Важливим для нашого дослідження є вказані погляди українських дослідників безпосередньо про конституційний процес.

У вузькому розумінні конституційний процес – це встановлений нормами конституційного права порядок здійснення його суб'єктами діяльності зі створення, тлумачення та реалізації конституційно-правових й інших юридичних норм, спрямований на реалізацію матеріальних норм конституційного права в ході виконання цими суб'єктами своїх обов'язків і повноважень, здійснення окремими з них своїх прав і законних інтересів [10].

Розглядаючи конституційний процес як комплексне, багатофункціональне, поліформальне явище, український учений В. Мелашенко вважає, що його видами є: провадження у Конституційному Суді, виборчий процес, процедура реалізації повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, народними депутатами й ін. [11, с. 33].

Як відомо, жодна галузь права як система повноцінно не функціонуватиме без власних принципів, норм, а отже й без інституту відповідальності. Тому й повинні існувати відповідні заходи відновлювальної процесуальної відповідальності, як спеціального виду правової відповідальності деліквента за конституційні процесуальні делікти, що виникають і перебувають поза сферою впливу «матеріальної» конституційно-правової відповідальності.

Порушення конституційних процесуальних норм суб'єктами державно-владних відносин без негативних наслідків (позбавлення/обмеження їхніх конституційних процесуальних статусів), об'єктивно існують та стали доволі буденним явищем в українському владному політикумі: голосування в Парламенті за іншого народного депутата, блокування трибуни, порушення процедури внесення змін і доповнень до текстів законодавчих актів, державно-політична бездіяльність, безпричинне пропущення або зірвання парламентарями засідань Парламенту й інші конституційно-процесуальні порушення.

Висновки. Підсумувавши зазначене, й узагальнивши наукові позиції, правовий процесуальний статус учасника конституційно-правових відносин можна визначити як багатоаспектну, комплексну, універсальну категорію, що має чітку стабільну структуру, встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів влади між собою, а також, шляхом визначення процесуальних прав, обов'язків і гарантій їх

реалізації та встановлення відповідальності, визначає місце і роль суб'єкта в системі цих відносин.

До структури правового процесуального статусу учасника конституційних процесуальних відносин можна віднести:

- а) правові засади;
- б) конституційно-правові норми, що встановлюють статус;
- в) завдання, права, функції, обов'язки та законні інтереси;
- г) правосуб'єктність;
- ґ) гарантії діяльності;

д) конституційно-правова (конституційна), конституційна процесуальна, політична та юридична відповідальність, санкції;

е) правовідносини, що відповідають виду конституційного процесу та конституційному статусу їхнього учасника.

На жаль, сучасні дослідження загальнотеоретичних правових проблем зазвичай обмежуються лише констатацією можливості існування процесуальної відповідальності як «нетрадиційного» виду юридичної відповідальності, «збірного поняття», що характерне лише для процесуальних галузей права. Багато науковців зазначають, що проблема є та потребує «серйозного осмислення і може бути вирішена лише в комплексі з іншими проблемами» однак далі такої констатації більшість дослідників переважно не йдуть.

Визнання та законодавче закріплення інституту конституційної процесуальної відповідальності, як складової правового процесуального статусу учасника конституційно-правових відносин, допоможе скоригувати кожен із напрямів конституційного процесу в правильному напрямі державного будівництва, дасть змогу припинити конституційні процесуальні делікти, що стали негативною візиткою, майже, кожної з гілок державної влади в Україні.

1. Нижник Н. Р. Государственно-управленческие отношения в демократическом обществе. К.: НАНУ Ин-т госуд. и права, 1995. 207 с.

2. Богданова Н. А. Категория статуса в конституционном праве. *Вестник Московского университета*. 1998. № 3. С. 3–20.

3. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. М.: Юристъ, 1997. 672 с.

4. Оніщенко Н. М., Зайчук О. В. Теорія держави і права: Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

5. Корельський В. М., Первалова В. Д. Теория государства и права: учебник для вузов. М.: НОРМА-ИНФА, 2002. 616 с.

6. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні: підручник. К.: Правова єдність, 2008. 350 с.

7. Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1987. 293 с.

8. Витрук Н. В. Общая теория правового положения личности. М.: Норма, 2008. 448 с.

9. Жакаева Л. С. Конституційний процес в Республіці Казахстан: теоретико-правові питання: дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2008. С. 378.

10. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 568 с.

11. Мелашенко В. Ф. Система конституційного права. *Конституційне право України*: підручник; за ред. В. Ф. Погорілка. 3-тє вид. К.: Наукова думка, 2002. С. 22–38.

Leshchukh A. R. Constitutional procedural responsibility as a component of the legal processual status of the subject of state-power relations

Legal relations between the state, a person and a society, which is registered by the state in a legal form – a system of rights, freedoms and obligations of the participants of such relations, can be characterized in the most complete way with the help of the notion of the legal status.

In our article the possibility of assigning constitutional and procedural responsibility to the mandatory components of the legal status of the subject of state and power relations is considered.

In the current Ukrainian legislation, there is no concept of the institution of constitutional and procedural responsibility of subjects of a state policy relations as a mandatory component of their procedural legal status, that «permits» the state not to apply the whole range of instruments of volitional influence on a «status» offender to ensure the principles of legality, justice, inevitability of punishment for violation of constitutional requirements. The constitutional process in Ukraine as a legal phenomenon and an inalienable, and at the same time, independent, structural element of constitutional law, to a certain extent, remains today without proper protection, since the subject of state power, «procedurally» taking direct part in constitutional and legal relations, «lacked» one of the most important elements of its legal status – procedural responsibility.

Due to the lack of a formal basis (legal act), for the procedural violations of constitutional requirements (one-time or multiple) committed by a public authority, he will not tolerate any significant negative consequences that may affect its constitutional and legal (procedural) status, political, moral or financial and material conditions.

It is suggested to consider the procedural responsibility as an important means of ensuring constitutional and procedural legality, which characterizes Ukraine as a rule-of-law state, and at the same time, form an integral part of the legal procedural status of a public authority.

Key words: *legal procedural status of a subject, legal form, elements of legal status, constitutional and procedural responsibility.*

Стаття надійшла 20 лютого 2018 р.